

Літературний щоденник 2017

Анатолій Власюк

АНАТОЛІЙ ВЛАСЮК

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЩОДЕННИК-2017

До збірки увійшли роздуми про літературу, рецензії книжок, літературно-критичні статті, написані 2017 року.

ПРАВИЛЬНА КНИГА

Ірен Роздобудько. Одного разу...

Ця книжка відрізняється від усіх інших, написаних популярною письменницею. Це, так би мовити, автобіографія Ірен Роздобудько, викладена популярно. Не треба ховатися за своїх літературних героїв, коли мало не в кожному можна вгадати самого автора.

Письменниця пише, що "ця книжка для тих, хто ні в чому не боїться бути відвертим".

З цього приводу Нобелівський лауреат з літератури Чеслав Мілош писав у своїй книзі "Родинна Європа": "У цій книжці я розповідаю про себе, однак це не сповідь. Питання щирості, як відомо, складне. Автори розмаїтих автобіографій і сповідей багато брешуть, свідомо чи не свідомо, і першість тут належить Руссо, який брехав нахабно. У XX сторіччі з'явилася мода на публічні сповіді, де не опускають жодних скабрезних подробиць, і що яскравіше описано, то ліпше продається книжка. Така відвертість свідчить про слабе розуміння потенціалу форми, яка нав'язує свої вимоги навіть усупереч нашій волі".

"Одного разу..." - це не сповідь. Ірен Роздобудько не переступає межу. Хоча пише відверто й щиро про своє минуле з почуттям гумору, але все ж залишає для себе чимало таємниць, не передбачених для пересічного читача.

За великим рахунком, письменницю можна назвати такою, яка зробила сама себе. Про це багато сказано в книжці. Зрештою, кожна людина - коваль свого щастя. Ірен Роздобудько довелося здолати чимало перепон, щоби посісти гідне місце в сучасній українській літературі.

Нема сенсу переказувати зміст книжки. Її треба читати. До речі, читається легко. Я подолав за один вечір, прихопивши трішечки нічного часу, бо не міг відірватися. Здається, авторка знаходить підхід до кожного читача, розповідаючи про своє життя. При цьому Ірен Роздобудько не нав'язує свої думки. Просто розповідає про власний досвід, сподіваючись, що він багатьом стане у пригоді.

Ця книжка, пише Ірен Роздобудько, "... для молодих - аби вони зрозуміли, що життя прекрасне і ... коротке. І йшли по ньому без страху. І для старших, аби вони пригадали своє - таке довге! - життя. І зрозуміли, що воно - прекрасне".

Приклад Ірен Роздобудько, коли письменниця розповідає про себе, не поодиноким у світовій літературі, проте для сучасності є радше винятком, ніж правилом. Ірен

Роздобудько прокладає шлях. Її приклад вартий наслідування. Але завжди літераторові слід пам'ятати, що коли зважився на щирість, то треба бути щирим насамперед із самим собою.

Ірен Роздобудько назвала "Одного разу..." "неправильною книгою". У неї є своє тлумачення цього, і ви все зрозумієте, прочитавши книжку. Але, як на мене, це дуже правильна книжка, яка спонукає до роздумів. Якщо письменникові вдалося змусити читача мислити, стати співтворцем, то, значить, він не даремно витратив час на написання твору. Ірен Роздобудько, безумовно, це вдалося.

"Одного разу..." - крок вперед у літературній діяльності Ірен Роздобудько. Не вбік і не назад, коли захотілося відійти від своїх літературних героїв і розповісти про себе. Нам залишається лише чекати, в якому напрямкові піде далі письменниця. Особисто я очікую на шедевр з-під її пера.

Приємного читання!

29 січня 2017 року

МІЖ ДВОХ ВОГНІВ

Ю Несбьо. Безтурботний.

Цей роман важко віднести до розряду суцільно детективних, де все підпорядковане одній меті - пошуку вбивці. Здається, тут ні до чого розлогі відгалуження від основної теми. Але потім розумієш, що без них неможливо зрозуміти психологічні мотиви вчинків літературних героїв. Власне детективне розслідування видається тьмяним на тлі гостросюжетної розповіді. Складається враження, що письменник просто віддає данину детективу, здатного захопити читача, а натомість основна його увага прикута до розкриття психологічних характеристик літературних героїв. Тут навіть головне не знайти злочинця, а дослідити мотиви, чому він пішов на вбивство.

У центрі подій опиняється поліцейський Харрі Холе. Спочатку цинічне пограбування банку, під час якого вбивають одну з працівниць. Потім гине жінка, з якою він провів останню ніч в її житті. Хтось добряче хоче підставити Харрі Холе, але не на того напали.

В результаті проведеного розслідування він зрештою докопується до істини. Услід за ним читач підозрює декількох персонажів, які можуть бути ймовірними злочинцями, аж поки не стає зрозумілим, хто справжній вбивця. Для цього авторові навіть доводиться переносити героїв на різні континенти, щоб вони могли все зрозуміти. В результаті, як це часто буває, - на кого найменше думав, той і є вбивцею.

Ю Несбьо достовірно зображає характери людей, але не ставить знак рівності між цим і схильністю до злочину. Навпаки, прихована підступність впливає наприкінці розповіді, що дає можливість розставити всі крапки над "і".

Норвежець Ю Несбьо став популярним серед українського читача завдяки своїм гостросюжетним романам, у яких поліцейський Харрі Холе розплутує карколомні злочини. Цікаво, що письменник спочатку був економічним оглядачем і рок-музикантом, аж поки не знайшов себе в літературі. Уже перший його роман "Нетопир" із серії про поліцейського Харрі Холе був удостоєний престижної премії "Срібний ключ"

і визнаний кращим детективом Скандинавії.

Зацікавленість романами Ю Несбьо прийшла тому, що авторові вдалось органічно поєднати декілька жанрів. Крім звичного детективу, це ще й психологічний трилер, а гостросюжетність розповіді підтримується майстерністю письменника-оповідача.

Мабуть, крім "Нетопира" і "Безтурботного", буде цікаво прочитати ще й роман "Червоногрудка".

Приємного читання!

30 січня 2017 року

РУЙНАЦІЯ МІФІВ СТАЛІНСЬКОЇ СИСТЕМИ

Олександр Солженіцин. У колі першому.

Важко назвати цей роман повноцінним художнім твором. Це радше сповідь очевидця про сталінські часи. Разом з літературними героями ми з головою пірнаємо в атмосферу страху. Здається, виходу нема. Але навіть у тих умовах люди намагалися зберегти совість. Найпростіше змиритись і сказати, що до підлості й зради змушують обставини. Але для багатьох важливо залишатися людиною у найвищому розумінні цього слова.

Події розгортаються навколо дипломата, який повідомив у американське посольство, що Радянський Союз має бомбу. Спецслужби розшукують цю людину. Прикметно, що встановити особистість їм допомагають ув'язнені, які розробили спеціальний прилад, що допомагає розрізняти голоси людей.

На цьому тлі Олександр Солженіцин яскраво описує життя за Сталіна. Насамперед ідеться про самого вождя. Розлого змальовані його характер і звички – як ключ до розуміння тодішнього життя в Радянському Союзі. Звичайно, це звичайний художній вимисел автора. Але все подано як документальна розповідь, тому сприймається читачем в якості правдоподібної історії.

Не менш яскраво Олександр Солженіцин описує життя в шаражці, внутрішній в'язниці, де зібрали геніїв і талантів, які мають служити Системі. Можливо, цим людям живеться не так важко, як ув'язненим сталінських концтаборів. Але вони творчі натури, тому будь-яке обмеження їхньої свободи вбиває особистість не лише духовно, а й фізично.

Система потурбувалася про те, щоби позбавити цих людей звичайних людських радощів. Навіть побачення з рідними їм обмежують. Дружини чекають своїх чоловіків десятки років, а потім приходить звістка, що тим присудили нові терміни ув'язнення. Як тут не зламатися? Система приготувала їм пастку: публічно відмовся від чоловіка – і все буде добре. І відмовлялися. Не стільки заради себе, скільки майбутнього дітей.

Гротескно описані відвідини в'язниці іноземною делегацією. Система хоче показати, як добре живеться ув'язненим. Їх у камерах обслуговують офіціантки, які приносять обід мало не з ресторану. А коли іноземна делегація, вражена побаченням, іде геть, для зеків настає колишнє життя. Зате в зарубіжній пресі з'являться статті, що репресії сталінської Системи – це брехня, яку розповсюджують недоброзичливці й заздрісники.

Інокентій (дипломат, який телефонував у американське посольство) пояснює своїй знайомій Кларі, що таке коло перше. Це мало би стати розв'язкою загадки роману:

"Он посмотрел на неё большими глазами. Взял обломанную палочку как карандаш. И на сырой земле начертил круг.

- Вот видишь - круг. А вот второй. - Он захватил шире. - Это - человечество. И кажется, что первый входит во второй. Нич-чего подобного! Тут заборы предрассудков. Тут даже - колючая проволока с пулемётами. Тут ни телом, ни сердцем почти нельзя прорваться. И выходит, что никакого человечества - нет. А только отечества, отечества, и разные у всех...".

Коли Інокентія заарештовують, він відчуває, що страх поступово знищує у ньому все людське. Людина стає гвинтиком Системи, де крок вліво чи вправо справді означає фізичне знищення.

Прикметно, що подібним чином про коло перше мислить і один із зеків, який причетний до арешту Інокентія. Це люди одного середовища, яких Система зіштовхнула лобами. На шарашці цих інтелігентів ще називають Укропами Помідоровичами. Я ось собі думаю, чи не насміявся насамперед з обдуреної інтелігенції жидо-бандерівець Коломойський, створюючи свою партію?

Коли я кажу, що роман Олександра Солженіцина "У колі першому" важко віднести до власне художніх творів, то насамперед маю на увазі, що нещодавнє минуле, особисто пережите ним, взяло гору над письменником. Документальне переважило художнє, а конкретне, що ще жило в пам'яті, не дозволило піднятися до узагальнень.

Але цей твір є знаковим в історії російської літератури. Він однозначно не вписується в сучасну путінську політику, бо руйнує міфи сталінської системи. Для Кремля нині не існує людства. Москва хоче залишити планету Земля в рамках кола першого - своєї держави.

31 січня 2017 року

НАСТІЛЬНА КНИГА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тома Кемпійський. Наслідування Христа.

Цій книзі вже майже шістсот років. Перекладена вона на понад сто мов. Православні й католицькі священики вважають її другою після Біблії.

"Наслідування Христа" була настільною книгою Тараса Шевченка. Він часто звертався до неї, особливо у важкі дні свого життя.

Автором книги є священик-чернець чину святого Августина Тома Гемеркен з міста Кемпен (Німеччина), який жив з 1380 до 1471 року.

"Наслідування Христа" поділено на чотири книги. У першій автор говорить про кінченість життя і неминучість смерті та Божого суду. Друга вчить про Боже царство. В третій книзі описана велич і роль надприродної благодаті в житті людини та описана її творча сила. Четверта книга говорить про приготування до святого причастя.

У жодному разі "Наслідування Христа" не підміняє Біблію. Але мільйони віруючих знаходять у цій книжечці розраду. Вона допомагає їм у найскрутніші періоди їхнього життя.

У значній мірі книгу Томи Кемпійського можна розглядати як спрощене пояснення Біблії. Звичайно, зміст Святого Письма набагато глибший. Проте саме "Наслідування Христа" служить для багатьох тією книгою, яка допомагає глибше зрозуміти Біблію.

Священики радять читати цю книжечку щодня у строго визначений для себе час. Для цього наперед слід підготуватися морально, щоб душа в молитві шукала не лише знання, а й розуміння Божого слова. Читати слід повільно, слово за словом, щоб пізнати ще невідоме. Книжечка має невеликий обсяг, так що подолати її можна за досить короткий термін часу. Але справа не в цьому, а в глибині пізнання.

"Наслідування Христа" написана дохідливою мовою, у багатьох місцях подана як діалог між віруючим і Богом, що дозволяє наблизитися до сутності викладеного у Біблії.

19 лютого 2017 року

ФІЛОСОФІЯ ФАНТАСТИКИ

Станіслав Лем. Соляріс.

Роман "Соляріс" вважають вершиною творчості Станіслава Лема. Сам він писав, що хотів би створити ще щось подібне, але розуміє, що така удача буває лише один раз.

Письменникові вдалось органічно поєднати викладення в популярній формі наукових знань з художньою правдоподібною розповіддю про людські переживання на далекій планеті. Станіслав Лем при цьому не претендував на те, що його наукові гіпотези збудуться в майбутньому. Третьою складовою виступає філософія. У розумінні Станіслава Лема філософія і є майбутнім фантастики, а фантастика - майбутнє філософії.

У центрі розповіді - Океан. Але не у звичному для нас розумінні. На далекій планеті він відіграє особливу роль. Одні вчені вважають його органічним сполученням, інші - живою субстанцією. Біологи кажуть, що це добіологічна формація. В астрономів і фізиків - інша думка. Вони стверджують, що це високоорганізована структура, яка набагато складніша за земні організми. Океан активно впливає на формування планетної орбіти. Вчені сперечаються, чи має Океан щось спільне з живою матерією, чи це просто геологічна формація, яка здатна стабілізувати орбіту планети Соляріс. На думку деяких з них, Океан відразу став панувати над оточуючими умовами, тоді як земні організми мільйони років пристосовувались до них - і тільки наприкінці цього довгого періоду стали з'являтися розумні істоти.

На цьому тлі розгортаються драматичні події. Астронавт Кельвін прибуває на Соляріс і зіштовхується з дивною ситуацією на станції, яка нависає над планетою. Закінчує життя самогубством Гібарян. Снаут і Сарторіус дивно себе поводять. Нарешті перед Кельвіном з'являється Хері - його дівчина, яка загинула десять років тому. Врешті-решт він розуміє, що все це витівки Океану, який ніби зсередини зчитує кожну людину і створює копії тих, кого найбільше ми потребуємо. Але це не живі істоти. Їх слід позбутися, щоби продовжити не лише наукові дослідження, а й саме життя.

Як на мене, філософське тло роману все-таки є основним. Словами одного зі своїх героїв Лем каже, що насправді ми не хочемо завоювати космос, а просто намагаємося

розширити Землю до його границь. Люди хочуть передати іншим свої досягнення й отримати взамін їхні. Але виходить, що ми шукаємо лише людину, а інші світи, навіть якщо вони досконаліші, нас не цікавлять. Людина не знає, що робити з ними. Нас більше влаштує, якщо знайдемо власне примітивне минуле. З іншого боку, людина прагне показати свою велич, а Океан викриває її ницість – і ми не можемо з цим ніяк змиритись. Це і є контакт з іншою цивілізацією, якого прагнула людина, але він показує нашу ганьбу і меншовартість.

Істоти, створені Океаном, олюднюються, аж поки самі розуміють, що не можуть існувати в такому стані. Так, Хері просить Снаута знищити її – і він виконує її прохання. Кельвін вже при звичаївся до Хері, створеної Океаном, і хоче повернути її. Він сподівається на диво.

У тих, хто побував на планеті Соляріс, змінюється уявлення про Бога. Вони вважають, що Його створили прості люди – таким, яким є самі, але наділили тим, чого пояснити не могли. На їхню думку, Бог теж змінюється в процесі власної еволюції, досягаючи більшого рівня могутності. Для Нього божественність стала становищем, із якого нема виходу. На відміну від людей, Він не має множини.

Лема можуть звинуватити в атеїзмі, але письменник намагався і в питаннях релігії дивитися на все з філософської точки зору, не обмежуючись земним розумінням, а підносячи думку до всепланетарного масштабу.

Роман "Соляріс" – чудова гімнастика для розуму людей думаючих, які вірять у майбутнє і сповідують філософію фантастики.

3 травня 2017 року

ПАЛІСАДНИК ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Побачив світ перший номер літературного альманаху "Палісадник".

Вдячний головному редакторові видання Еллі Леус за вміщену мою повість "Секс у будинку біля колії".

"Палісадник" – це дайджест творів, опублікованих у 2014-2016 роках в електронному варіанті. Тексти розміщені за алфавітним порядком прізвищ авторів. Маємо своєрідну демократичну тенденцію в літературі, коли поруч з маститими авторами – невідомі широкому загалу літератори.

"Палісадник" вийшов в Одесі. Тому не дивно, що місцеві автори представлені досить широко. Але видання – всеукраїнське. Письменницька й поетична географія єднає всю Україну. Твори надруковані російською й українською мовами, причому деякі "западенці" пишуть російською, а деякі "східняки" – українською.

Справжня література потребує певної відстороненості від сучасних подій. Велике бачиться на відстані. Це журналістика повинна встигати відобразити нашу героїчну добу. Письменник може зважитися лише на висвітлення окремих штрихів. А ще – відобразити тенденцію розвитку. Здається, саме це й пролягло червоною ниткою через увесь томик першого номеру "Палісаднику".

Видання адресоване викладачам, студентам, критикам, широкому колу читачів – усім, хто вивчає тенденції розвитку сучасної української літератури.

Хочеться вірити, що одеський "Палісадник" як всеукраїнське видання стане вагомим літературним чинником у нашій державі й не зіб'ється на провінційне міщанство, а коло авторів неодмінно розширюватиметься – як відомих, так і тих, хто в силу певних обставин не може пробити собі дорогу в літературу.

20 травня 2017 року

ВОРОГИ ЩАСТЯ

Євген Зам'ятін. Ми.

Мабуть, не слід у цьому романі-антиутопії, написаному сто років тому, шукати подібності в нинішній путінській Росії. Але прозорливість письменника вражає.

"Навіть у древніх – найбільш дорослі знали: джерело права – сила, право – функція від сили. І ось дві чаші ваги: на одній – грам, на іншій – тонна, на одній – "я", на іншій – "Ми", Єдина Держава. Чи не зрозуміло: припускати, що у "я" можуть бути якісь "права" стосовно Держави, і припускати, що грам може урівноважити тонну – це цілком одне і те ж. Звідси – розподіл: тонні – права, граму – обов'язки; і природний шлях від нікчемності до величі: забути, що ти – грам і відчувати себе мільйонною часткою тонни...".

Щороку відбуваються вибори Благодійника.

"Я бачу, як голосують за Благодійника всі; всі бачать, як голосую за Благодійника я – і чи може бути інакше, якщо "всі" і "я" – це єдине "МИ".

І все ж знаходяться ті, хто голосує проти. Це ж не таємне голосування. Відступників бачать усі. Наступного дня з'являється офіційне повідомлення в газеті:

"Вчора відбувся давно і з нетерпінням очікуваний усіма День Одностайності. В 48-ий раз одноголосно вибраний усе той же Благодійник, який багато разів довів свою несхитну мудрість. Урочистість була затьмарена деяким безладом, викликаним ворогами щастя, які тим самим, звичайно, позбулися права стати цеглинками оновленого вчора фундаменту Єдиної Держави. Будь-кому зрозуміло, що враховувати їхні голоси було би так само безглуздо, як узяти за складову чудової героїчної симфонії – кашель випадково присутніх у концертній залі хворих...".

Як побороти відступництво? Вирізати у них фантазію. І у всіх інших. Щоби більше не було подібних голосувань, коли хтось міг би бути проти Благодійника.

"Останнє відкриття Державної Науки: центр фантазії – жалюгідний вузлик мозку в області Варолієвого мосту. Потрійне припікання цього вузлика Х-промінням – і ви вилікувані від фантазії – назавжди.

Ви – сама довершеність, ви – рівні з машинами, шлях до стовідсоткового щастя – вільний. Поспішайте же всі – старий і молодий – поспішайте, щоб вам зробили Велику Операцію. Поспішайте в аудиторіуми, де проводять Велику Операцію. Хай живе Велика Операція! Хай живе Єдина Держава, хай живе Благодійник!"

Той, хто не хоче добровільно з'явитись на операцію, підлягає знищенню Машиною Благодійника. Від людини нічого не залишається. Взагалі.

Благодійник – це той же Великий інквізитор Достоевського з роману "Брати Карамазови", що залізною рукою веде людство до примусового щастя.

Головний герой роману Зам'ятіна зустрічається з Благодійником, вважаючи його катом. Той просторікує про Бога, порівнюючи з собою:

"Згадайте: синій пагорб, хрест, натовп. Одні – нагорі, оббризкані кров'ю, прибивають тіло до хреста; інші – внизу, оббризкані слізьми, дивляться. Чи не здається вам, що роль тих, верхніх, – найважча, найважливіша. Та якби не було їх, чи поставили б цю величну трагедію? Їх засвистав темний натовп: але ж за це автор трагедії – Бог – повинен ще більш щедро винагородити їх. А сам християнський, наймилосердніший Бог, який повільно спалює на пекельному вогні всіх непокірних, – хіба він не кат? І хіба спалених християнами на вогнищах менше, ніж тих, кого спалили? А все-таки – зрозумійте це, все-таки цього Бога століттями славили як Бога любові. Абсурд? Ні, навпаки: написаний кров'ю патент на невикорінну розсудливість людини. Навіть тоді – дикий, патлатий – він розумів: істинна, алгебраїчна любов до людства – неодмінно нелюдська, і неодмінна ознака істини – її жорстокість. Як у вогню – неодмінна ознака та, що він спалює...

... Я запитую: про що люди – з пелюшок – молились, мріяли, мучились? Про те, щоби хто-небудь раз назавжди сказав їм, що таке щастя – і потім прикував їх до цього щастя на ланцюг. Що ж інше ми тепер робимо, як не це? Прадавня мрія про рай... Згадайте: в раю вже не знають бажань, не знають жалю, не знають любові, там – блаженні, з прооперованою фантазією (тільки тому й блаженні) – ангели, раби Божі..."

Але все закінчується несподівано, як у сні. Чи це справді був сон?

"Пам'ятаю дуже ясно: я засміявся – підняв очі. Переді мною сидів лисий, сократівськи-лисий чоловік, і на лисині – дрібні крапельки поту.

Як усе просто. Як усе велично-банально і до смішного просто.

Сміх душив мене, виривався клубками. Я закрив рот долонею і стрімголов кинувся геть".

І все ж уникнути операції не вдалось.

"... я здоровий, я цілком, абсолютно здоровий. Я усміхаюсь – я не можу не усміхатись: із голови витягнули скалку, в голові легко, порожньо. Вірніше: не порожньо, але нема нічого стороннього, що б заважало усміхатись (усмішка – є нормальний стан нормальної людини)..."

Наступного дня я, Д-503, з'явився до Благодійника і розповів йому все, що мені було відомо про ворогів щастя. Чому раніше це мені могло видаватися важким? Незрозуміло. Єдине пояснення: колишня моя хвороба (душа)".

На його очах піддають тортурам жінку, яку він кохав, з якою зустрічався за талонами. Але головний герой сприймає все спокійно. Вона не сказала ні слова. Отже, завтра, коли запрацює Машина Благодійника, від неї нічого не залишиться.

В минулому – спроба допомогти тим, хто намагався вирватись із цього пекла. Тепер його цікавить інше:

"Відкладати не можна – тому що в західних кварталах – все ще хаос, рев, трупи, звірі і – на жаль – значна кількість нумерів, які зрадили розуму.

Але на поперечному, 40-ому проспекті, вдалося сконструювати тимчасову стіну із

високовольтних хвиль. І я сподіваюсь – ми переможемо. Більше: я впевнений – ми переможемо. Тому що розум повинен перемогти".

24 червня 2017 року

ШЛЮБ ЯК УЗАКОНЕНА ПРОСТИТУЦІЯ

Оноре де Бальзак. Тридцятирічна жінка.

В своєму романі письменник склеїв воєдино декілька оповідань, написаних і опублікованих у різний час упродовж п'ятнадцяти років. Попри цілісність розповіді, впадають в очі певні невідповідності, а розвиток характерів деяких літературних героїв не витримує критики.

Стереотип сприйняття "Тридцятирічної жінки" спостерігаємо й зараз. Навіть і донині точаться суперечки про так званий бальзаківський вік – не стільки по роках, скільки у його сутності.

Жюлі д'Еглемон, головна героїня, показана читачеві у всій красі й ницості від двадцяти до п'ятдесяти років свого життя, аж до самої смерті. Безумовно, її шлях викликав захоплення серед читачок, які побачили в цьому відголоски свого сімейного життя. Ми бачимо Жюлі, яка закохалась у наполеонівського офіцера, а потім з'ясовується, що це тупий солдафон, який волочить за чужими жінками. Завдяки дружині він став генералом і пером. І зовсім іншим постає в наступних розділах – благородним і сміливим. Проте логіки розвитку його як особистості ми не маємо. Бальзак віддав усе на відкуп читачеві.

Жінці довелося багато пережити у своєму житті. Досить сказати, що з п'яти дітей у неї залишається лише молодша донька. Інші гинуть. Проте за цією трагедією бачимо й іронічні нотки Бальзака. Можемо лише здогадуватися про позашлюбних дітей Жюлі д'Еглемон.

Життя жінки нічим не заповнене. Вона вся в собі. Шлюб їй видається узаконеною проституцією, про що вона прямо говорить священику, який втратив на війні трьох синів.

Здається, вона знаходить щастя у взаємному коханні з лордом Артуром, але той трагічно гине. Подальші кокетування Жюлі з іншими молодими чоловіками – лише слабкий відголосок цього кохання.

Внутрішня трагедія Жюлі, яка прагне кохати і бути коханою, не знайшовши щастя в сімейному житті, близька читачкам, які у головній героїні знайшли споріднену душу.

Поза тим у повісті "Тридцятирічна жінка" ми знайдемо чимало відкриттів письменника, які хоч і не напругу, але розкривають характер Жюлі. Насамперед мова йде про її стосунки з батьком, який передбачив трагічну долю доньки. Життєво описані стосунки чоловіка Жюлі з їхньою донькою Єленою, хоча життя останньої створено в стилі корсарських романів – з убивствами, пригодами на морі, пристрастю і всіма сумними наслідками, що з цього випливають.

Бальзак показує згасання Жюлі не лише як жінки, коли фізичні сили покидають її, а й як особистості. Головну героїню мало що цікавило за життя, крім власних любовних інтриг і короткотермінового кохання, а ближче до п'ятдесятиріччя – взагалі

спостерігаємо за її душевною порожнечою. Лише материнська любов до наймолодшої доньки ще тримає на цьому світі. Але, наштотхнувшись на байдужість з боку тієї, якій вона віддала усе, Жюлі вмирає, востаннє побачивши ридання доньки й усміхнувшись їй, пробачивши всі свої страждання через неї.

Сучасній читачці важко буде пробиватися крізь словесні викрутаси Бальзака. Так зараз не пишуть. Проте роздуми письменника будуть корисними тим, хто не захоче повторити трагедію тридцятирічної жінки. Втім, буде цікаво дізнатися, а що насправді означає термін "бальзаківський вік". Мабуть, у кожного буде своє розуміння.

25 червня 2017 року

ЧЕРЕЗ КАЗКУ – ДО РОЗУМІННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ДІТЕЙ

Еліна Заржицька. Про маленького метелика.

Для дітей треба писати набагато краще, ніж для дорослих. Не дивитися на малюків зверху донизу, а бачити світ їхніми очима. Письменниці це вдається. І ще. Не знаю як кому, але я вважаю, що написати казку набагато важче, ніж роман.

"Про маленького метелика" – це збірка казок. Крім тієї, що дала назву книжечці, сюди увійшли "Як горобець легкого щастя шукав", "Як ящірка пожадливого півника провчила", "Про маму-лисицю та її вовченят" і "Як вуж намагався гадюкою стати".

Кожна казочка розв'язує якусь дорослу проблему. Але дітям треба вже зараз бути готовими до життя. Звичайно, у казці Добро перемагає Зло, хоча в житті не завжди так буває. Проте оптимізм казки завжди бере гору і заряджає дитину на позитив.

Ось маленьке пташеня, розбалуване батьками. До самої їхньої старості сидить у гнізді, нічого не робить. Батьки вже не можуть прогодувати свого одинака. Горобець намагається знайти своє місце під сонцем, але це йому не вдається. Хотів бути помічником у жайворонка, але ж не навчений до роботи. Оженитися на сороці теж не виходить, бо та хоче подарунків. А де ж їх дістати? Пугач теж зі свого гнізда вигнав. Не залишається нічого іншого, як повернутися до свого гнізда. Відтоді горобець став помагати стареньким батькам, одружився з горобчихою і своїх діточок мав. Вчив малечу, як треба жити.

Метелика ображало те, що його називають маленьким. Це здавалося йому найбільшою несправедливістю на світі. Як це подолати? Вирішив попросити поради в інших. Роботяща тітонька бджола порадила йому пити солодкий квітковий сік, щоби вирости. Чарівний братець махаон сказав, що треба щодня літати якнайвище, біля самого сонечка, щоби стати великим і сильним. А дідусь джміль сказав, що маленький не той, хто малий, а той, у кого маленьке серце. Останні слова були не дуже зрозумілі метелику, але посоромився відволікати мудрого джмеля безглуздими запитаннями. А тут трапилася нагода перевірити, чи справді він маленький метелик. Врятувавши комарика від жаби, метелик став героєм в очах навколишніх. Кожний казав, що це завдяки їхній пораді він став великим. Лише джміль прогудів: "Бачу, що ти зрозумів, що в житті найважливіше".

А ось півник поглузував із ящірки: і шкіра в неї гола й зелена, і очі маленькі, і рот великий. Вирішила ящірка провчити півника. Насипала в клунок камінців замість

зерна. Згодом півнику довелося на базарі позбутися свого зерна, бо хотів обдурити ящірку. Але на цьому їхні пригоди не скінчилися. Ящірка каже, що є такий барабан, ударивши по якому станеш з малого пана великим. Насправді це було осине гніздо. Можна лише здогадатися, що сталося потім з півником. Проте помста ящірки на цьому не скінчилась. Вона змастила тіло півника, покусаного осами, олією і сказала пірнати в озеро, щоби полегшав біль. Але риби об'їли півникове тіло. Залишився він без пір'я. Сидів в курнику, чекав, коли нове виросте. "Відтоді змінився півник. Такий чемний та ввічливий став і вже ніколи не брехав, і на чуже добро не зазіхав".

Мама-лисиця виховувала трьох вовченят, рятувала їх від бід. Але одного разу потрапила в капкан. Змушена була відгризти собі лапу, щоби втекти від собак. Сказала, щоби вовченята тепер годували її. Але з названою матір'ю залишилося лише одне вовченя. Двоє його братів не захотіли їй допомагати. Вовченя виросло, одружилось, вже мало дітей. Якось повернулися із полювання з вовчицею і розповіли лисиці, що зараз тут будуть мисливці з собаками. Лисиця зметувала, що треба робити. Їй відкусили кінцівку хвоста, залишили у норі, а самі подалися подалі в ліс. Так лисиця знову рятувала вовка та його сім'ю. Коли знову прийшла біда, вовк не покинув лисицю саму, взяв собі на спину і рятував. Так вона й жила у вовчій зграї аж до самої своєї смерті.

А ось вуж, якому не подобалося бути вужем. Захотів він стати гадюкою, яку поважають. Перефарбувався на чорне, поселився в лісі. Всі його боялися, бо думали, що це гадюка. Але будь-якій брехні рано чи пізно приходить кінець. Їжачок викрив брехуна, а звірі вигнали вужа із лісу.

Еліна Заржицька показала відмінні знання із життя братів наших менших. Ненав'язливо діти дізнаються про таємниці тварин, вчать, наприклад, за жовтими плямами відрізнити вужа від змії.

Кожна казочка, як це і має бути, є повчальною. Письменниця для ілюстрації своїх висновків використовує народні приказки.

Книжечка "Про маленького метелика" Еліни Заржицької адресована малюкам. Але й батьки із задоволенням її прочитають, щоби зрозуміти внутрішній світ своїх дітей.

30 червня 2017 року

Десятого липня почав писати роман "Петрович". Виходить щось химерне. Не стільки того дійства, скільки філософських роздумів. Нічого подібного на мене в житті ще не накочувало.

Не знаю, чи вдасться все завершити за один присіст. Зазвичай це мені не вдається. Допишу якусь річ до половини чи до трьох чвертей, а потім – гальма. Перемикаюсь на щось інше. Так і маю в загошинику сім недописаних романів, які чекають кращих часів. Щоби потім продовжити і закінчити якусь річ, знову занурююсь у написане від самого початку. Можливо, це й непродуктивно з точки зору часу, але принаймні я не насилую своє творче начало і не сварюся з Музою. У процесі нового написання, а, вірніше, переосмислення приходить і нове розуміння розвитку дійства. Воно стає більш глибинним – і в цьому переваги мого методу. Ти не поспішаєш завершити той чи інший

роман, бо вже зациклився на новому, а з насолодою плаваєш в океані творчості, передбачаючи, що колись ошчасливиш якщо і не всіх, то багатьох зі своїх читачів.

Поки що "Петрович" усерйоз захопив мене. Як і всі свої романи, я пишу його насамперед для себе, намагаючись вести читача за собою, а не потокаючи його смакам і вподобанням. Основний кістяк роману був завершений 25 липня. Тепер йде нарощування м'язів, глибинне занурення в слово. Смак неймовірний!

"Петрович" – іронічно-філософсько-детективний роман. Приватний детектив Нишпорка розкриває черговий злочин, коли, здається, і злочину як такого нема, і злочинець відсутній. Але в центрі оповіді – філософія Петровича, який став постійним відвідувачем парастасів і похоронів, аби зрозуміти глибинну сутність ще недавно живих людей. Його особиста трагедія полягає в тому, що він не може допомогти близькій людині. Оповідачем виступає автор романів про детектива Василя Васильовича, який хоче зрозуміти філософію Петровича і допомагає Нишпорці розкрити злочин.

Наразі видав три романи – "Інтуїція", "Страшні люди" і "Втікачі". Дамокловим мечем над моєю головою висять два невиданих романи – "Дванадцять" і "Запах танго".

Анатолій ВЛАСЮК

28 липня 2017 року

Ще 22 липня почав писати роман "Настя" – про дівчину, яка обслуговує наших хлопців на війні. Тема дражлива і майже заборонена. А взагалі-то, і в СРСР, як відомо, сексу не було. Це незвичний погляд на війну, підлу і криваву. І війна – все-таки головна дійова особа в цьому романі. Я не ідеалізую свою героїню. Але для мене вона свята. Мабуть, треба пережити те, що вона. Здається, я пережив це разом з нею. Тепер спробую донести до читачів.

Анатолій ВЛАСЮК

14 серпня 2017 року

Запропонували перекласти англійською мої романи "Інтуїція" та "Втікачі". Ошпарили ціною. Навіть якби вона була в десятки разів меншою, не зміг би подолати цю висоту.

Кожен творець паралельних світів мріє вийти у всесвіт, щоби бути почутим і прочитаним. Залишається багатіти думкою, як дурень, що Ніцше видавав свої творіння накладом у 50 штук. Але ж я не Ніцше. Думаю, що англійському, німецькому, французькому читачеві чи аборигену з племені тумба-юмба було би цікаво поспілкуватися зі мною.

Одна добра душа сказала, що ці романи тягнуть на Нобелівську премію з літератури. Давно я так щиро не сміявся. Але після цього клята думка засіла в голові: а чому б і ні? Поганий той солдат, який не мріє стати генералом.

Але... Роман "Запах танго", який міг би бути в компанії з "Інтуїцією" та "Втікачами", ще не вийшов. То ж годі думати навіть про переклад.

І для кого я пишу? Схоже, мої паралельні світи нікому не потрібні. Крім мене і читачів, яким подобається занурюватися в них. На цьому тлі Нобелівська премія з літератури нічого не вартує. Бо визнання – воно і в Африці визнання, якщо мої творіння

визнає хоч одна людина.

18 серпня 2017 року

Андрій Штомпель і Наталя Кривун. Будь ласка, зверніть увагу на цих поетів, які знаходяться на шляху від таланту до геніальності. Бо чим геній відрізняється від таланту? Крім натхнення, коли творить, ще й щоденною чорною роботою.

27 серпня 2017 року

Угадайте з трьох разів, хто був найбільш популярним російським поетом у перше десятиліття Радянської влади: Сергій Єсенін чи Володимир Маяковський? Дем'ян Бедний! У часи Пушкіна та Шевченка були набагато популярніші за них поети, про існування яких ми навіть не чули, а їхні імена відомі лише окремим літературознавцям, які займаються вивченням тієї епохи. Це просто нагадування тим, кого нині вважають популярними. Та й нам не слід про це забувати, читаючи їх й оминаючи вічну поезію, а то й не здогадуючись про її існування.

27 серпня 2017 року

ГРАФОМАНИ І ГРАФОМАНИ

Доволі часто доводиться чути й читати, як один письменник називає іншого графоманом. Тут є декілька цікавих аспектів.

Насамперед той, хто наважився назвати іншого графоманом, мабуть, вважає себе авторитетом у красному письменництві. Зазвичай це не так. Можливо, йому наспівали дифірамбів – і він у це увірував. Не виключено, що це просто популярний письменник. Але популярність ще ніколи не була синонімом геніальності. Навіть таланту. В часи Шевченка і Франка популярними були інші літератори. Про їхнє існування ми не знаємо. Хіба що літературознавці, які професійно займаються тією епохою, можуть нам про них нагадати. Абсолютна більшість тих, кого ми сьогодні вважаємо популярними письменниками, зникнуть не лише з нашого поля зору, а й тих, хто всерйоз захоплюватиметься літературою так років через десять.

Той, хто наважився назвати іншого графоманом, мабуть, досконало знає правила красного письменства. І тут не все співпадає. Бо коли читаєш творіння цього авторитету чи популярного письменника, розумієш, що до світових вершин літератури він явно не дотягує.

Найбільш кумедною виглядає ситуація, коли графоманами інших називають ті, хто не має жодного стосунку до літератури і сам не намагався бодай щось написати. Зазвичай ці люди дуже агресивні, але їх не слід сприймати всерйоз, як і буцімто авторитетів чи популярних письменників, бо вони керуються школярським правилом: подобається – не подобається. Не можеш осилити Джойса? Та він же графоман. Загребельний пише нудно? Та він же графоман. Та й Шевченко, якщо розібратися... Але це вже вотчина покійного Бузини. А також тих, хто нині намагається "модернізувати" Франка, Лесю Українку та інших наших титанів слова.

Я не кажу, що графоманії нема. Вона процвітає! Але письменник, який себе поважає, ніколи не назве іншого графоманом, навіть якщо не сприймає його творів. Просто слід оминати таких людей або глибше вчитуватися в тих, кого хочете розмазати

по стінці отим неоковирним слівцем. Можливо, вони вже й не такі безнадійні, як ви думали. Зрештою, навіть у явних графоманів можна дечому повчитись. Принаймні не писати так, як вони.

23 вересня 2017 року

ПАЛІМПСЕСТИ ПЕСИМІЗМУ ОПТИМІСТА

Кадзуо Ісігуро. Не відпускай мене.

Фантастика чи фентезі? Жіночий роман чи детектив? Антиутопія чи роман для підлітків? Кожний із критиків, який висуває власну версію, по-своєму правий. Насправді це синтез усього цього. Тому й маємо не чергову історію для зголоднілого читача, а якісну розповідь про найбільш життєве.

Спочатку здається, що йдеться про трьох підлітків з їхніми дитячими проблемами: не сприйняття з боку ровесників, перші закоханості, випробування дружбою... Нотки відчаю звучать у розповіді, коли ми дізнаємося, що вони ніколи не матимуть дітей. І звучить жахливий дисонанс, коли автор дає зрозуміти нам, що мова йде про донорів, які віддаватимуть свої органи людям. Такі собі клоновані овечки Доллі – тільки у людському виконанні. Реальність видається фантастичною? Чи це фантастичне насправді стає реальністю? Як би там не було, але дитяча ідилія руйнується на наших очах.

Тема приреченості людського життя червоною ниткою пронизує роман. Клони не є винятком, хіба що вмирають вони набагато раніше, ніж люди.

Вихователки в інтернаті, де живуть діти, намагаються зробити їхнє життя творчим, наповнити змістом саме існування на білому світі. Але не можна втекти від самого себе. Коли одному з героїв здається, що творче начало допоможе віднайти йому душу, з'ясовується, що це не так.

У полоні ілюзій опиняється й кохання. Воно аж ніяк не пов'язане з тим, що закоханим нібито дозволяють відтермінувати операцію з пересадки їхніх органів людям.

Клони з-під пера автора виходять запрограмованими на смерть. Зрештою, як і люди. Проте якщо люди борються за своє життя, в тім числі й за рахунок органів від донорів, то клони лише спостерігають, як у них відбирають їхні органи, прирікаючи на смерть. Це своєрідний песимізм оптиміста, коли знаєш, чим усе закінчиться, а в кінцевому результаті від тебе не залежить, врятуєш своє життя чи просто спостерігатимеш за його згасанням. Люди та клони хоч і знаходяться по різні боки барикад, але складають собою єдине ціле і вже не можуть існувати одне без одного.

Навіть звістка про Нобелівське лауреатство письменника не змусить багатьох дочитати до кінця цей роман та інші твори автора. Особливо якщо люди послуговуються принципом "подобається – не подобається". Одні не позбулися совковості в сприйнятті літератури, інші – молодші – стали жертвами нинішньої політики абсолютної більшості видавництв, скерованої на популяризацію творів письменників, твори яких приносять прибуток. У випадку з Кадзуо Ісігуро маємо зовсім інше. Треба вміти читати не лише між рядками, а й бачити глибинний зміст

написаного. Це як палімпсести, що відкриваються під зовсім іншим текстом. І саме глибинне становить сутність розповіді.

Очевидно, клонування – це черговий тупик у розвитку людства. Штучно вирощені органи не зможуть замінити живий організм. Так само безнадійно порожньою, скажімо, є тривога, що штучно вирощений інтелект призведе людство до загибелі. Проте люди, які вміють мислити, потребують час від часу мозкових атак, щоби не допустити зникнення планети Земля. Роман Кадзуо Ісігуро "Не відпускай мене" – одна зі спроб скерувати нашу думку саме на це.

4 листопада 2017 року

ВІД СЯНУ ДО ДОНУ

Василь Шкляр. Троща.

Схоже, Василь Шкляр залишається єдиним українським письменником, який не лише на високохудожньому рівні пише про українських націоналістів, а й глибоко освоїв цю тему, зумів показати сутність і дух українського націоналізму.

Втім, є певні суперечності між Шклярем – письменником і Шклярем – громадським діячем. Останній нещодавно заявив, що нам слід залишити Донбас, бо, мовляв, усе одно не наповнимо його українським духом. Це щось подібне до давніх тез Юрія Андруховича: мовляв, без Донбасу (а ще Криму) ми швидше наблизимось до Європи.

З Юрієм Андруховичем чи його духовним родичем Андрієм Кокотюхою, який полюбляє писати про українських націоналістів, не розуміючи сутності й духу українського націоналізму, все зрозуміло: вони ліберали до мізку кісток. Але цікаво, як би поставилися тодішні бандерівці, про яких пише Василь Шкляр, до нинішніх висловлювань письменника, адже ще не вмерла їхня ідея про Велику Україну "від Сяну до Дону"?

"Троща" Василя Шкляра – це радше не крок уперед порівняно із "Залишенцем" ("Чорним Вороном"), а намагання заглянути вглиб проблеми. Для пересічного читача новий роман письменника, звичайно, є новаторським, проте ті, хто в темі, розуміють, що ця проблема існувала давно, і її якось треба розв'язати, в тім числі й за допомогою художніх засобів. Проблему зради серед учасників національно-визвольних змагань висвітлювали й інші письменники, але чи не вперше в сучасній українській літературі Василь Шкляр зробив це випукло й зримо.

Правда, дещо схематичною залишається схема поділу людей на тих, хто воював і залишився незламним, мертвим чи живим, і тих, хто після зради вірно служив Системі. Куди ж подіти тих, хто не був обласканий Системою й терпів фізичні та моральні знущання після закінчення національно-визвольних змагань? Схоже, цю "територію" застовбичив за собою Степан Процюк і ніхто з українських письменників навіть не сміє заглянути туди.

Детективне начало у "Трощі" тримає читача в напрузі до останньої сторінки, аж поки ми не дізнаємося, хто справді зрадив підпільників. Але не це є самоціллю для письменника. Він розкриває внутрішній світ учасників національно-визвольних змагань, інколи показуючи окремих із них у всій неприглядності з людської точки зору.

Це не радянський поділ на "наших" і "фашистів", не псевдо-пафос українства, здебільшого діаспорного, коли все, що сталінське, – погане, а все, що повстанське, – святе. Василь Шкляр іде найважчим шляхом, показуючи не в чорно-білому варіанті, а в різнобарв'ї складність людських стосунків. Похибка на війну є, але не вона визначальна, бо і в мирний час точиться незрима боротьба між тими, хто встояв, і тими, хто зрадив. А ще ж мільйони тих, кого зламали фізично та морально, хоча лише окремих Система потім використала, тоді як абсолютна більшість їй і даремно не потрібна.

Символічним і багатозначним виступає образ Трощі. Ось як про це пише Василь Шкляр: "Трощею в тім краю, де відбулася ця драма, називають очерет. Саме в очеретах над річкою Стрипою червонопогонники оточили жменьку підпільників, не лишаючи їм жодного шансу. Але Бог не без милості, козак не без долі. Мій герой виходить із пастки, перемагаючи саму смерть, і тоді розумієш, що троща – це, крім усього, катастрофа, бійня, яка трощить людські долі й життя. Однак якщо ти здатний гідно відповісти найжорстокішим викликам долі, то вийдеш переможцем навіть із пекла".

Роман Василя Шкляра "Троща" номінували на Книжку року за версією ВВС. Навряд чи письменник має шанс перемогти, зважаючи на ліберальну скерованість членів журі й сам дух премії. Досить згадати, що Книжкою десятиліття за цією ж версією ВВС визнано роман Сергія Жадана "Ворошиловград" – типовий зразок соціалістичного реалізму, та ще й з монголо-татарськими матами на багатьох сторінках.

Як на мене, Василь Шкляр за роман "Троща" вартує Шевченківської премії. 2011-го року, не сприйнявши антиукраїнського режиму Януковича, він відмовився від неї, хоча її присудили за роман "Залишенець" ("Чорний ворон"). Мабуть, не ризикнуть удруге присуджувати письменникові Шевченківську премію, бо навряд чи він має симпатії до нинішньої влади.

6 листопада 2017 року

"ЖАХАЛКИ" ЯК ЗВОРОТНІЙ БІК ЛЮДЯНОСТІ

Стівен Кінг. Мізері.

Чергова "жахалка" від титулованого автора цього разу має письменницький присмак. Стівен Кінг вдається не лише до випробуваного багатьма написання роману в романі. Це тло. Насправді божевільна шанувальниця письменника фактично захоплює його в полон і змушує написати новий роман, в якому оживає улюблена героїня, бо автор умертвив її в попередньому творі. По ходу, щоправда, доводиться відрубати письменникові пів-ноги і декілька пальців на руках, інакше Стівен Кінг втратив би звання "короля жахів", – але це ніщо порівняно з тим, що створив його літературний герой. А він задоволений, бо вийшов найкращий у його житті роман.

Звичайно, геніальні твори народжуються і в більш комфортних умовах, але Стівенові Кінгу важливо показати, що лише екстремальність, загроза власному життю здатні творити дива. Літературний процес лише тоді має право на існування, коли він не жевріє, а яскраво горить, запалюючи почуття у серцях читачів.

Письменникові таки вдається вбити свою божевільну шанувальницю. Перед цим він

з'ясовує, що її жертвами стало багато людей. Звичайно, він волів би працювати у більш комфортних умовах, але тоді не зміг би написати геніальний роман. Втім, сили його вичерпані – і більше письменник не здатний на літературний подвиг. Божевільна шанувальниця зробила все можливе і неможливе, але це лебедина пісня героя.

У Стівена Кінга є фундаментальна праця про секрети літературної творчості. Він не нав'язує своєї думки, лише розповідає про власний досвід. Комуś може згодитись, а комуś і ні. Так ось, "Мізері", а, точніше, інший роман усередині нього, – це ніби один із прикладів того, як створювати геніальні твори. Лише божевільні прихильники письменників можуть їм допомогти в цьому. Висновок, звичайно, парадоксальний, але Стівен Кінг залишається піонером саме в такому ставленні до літературного процесу.

За великим рахунком, "жахалки" не є самоціллю для письменника. Цим він лише тримає у тонусі читача. Але вони дозволяють глибше висвітлювати проблеми, які полягають у взаємовідносинах між людьми. Кожним рядком своїх романів Стівен Кінг ніби дає зрозуміти, що людям все-таки слід знаходити спільну мову, аби досягти чогось величного у своєму житті. І не має значення, чи людина божевільна, чи нормальна. Головне, що вона людина. Скільки ще людей у своїх романах фізично та морально повинен знищити Стівен Кінг, щоби читач осягнув цю просту істину?

Звичайно, у "Мізері" письменник міг домовитися зі своєю божевільною прихильницею, пишучи свій роман в одному екземплярі лише для неї, але ще не знати, чи вийшов би геніальним твір. З іншого боку, натхнення приходить до нього у найтрагічніші моменти життя – і ще не знати, хто в творчому запалі насправді божевільний, письменник чи його прихильниця. Моментами вони просто міняються місцями.

Здається, Стівен Кінг весь час пише про одне і те ж, але в кожному творі висвітлюються нові грані. Для письменника головне не "жахалки", а людські стосунки, які мають по-справжньому стати людьми.

9 листопада 2017 року

ПОЧУТИ УКРАЇНСЬКИЙ ДОНБАС

Порода: Антологія українських письменників Донбасу. Упорядкування Веніаміна Білявського і Микити Григорова. Передмова Івана Дзюби. – К. : Легенда, 2017. – 384 с.

Минулого року вийшла збірка творів російських письменників та літераторів Донбасу, які проживають на тимчасово окупованій українській території. Звичайне публіцистичне читиво, призначене сепаратистам і колабораціоністам з метою підняття їхнього підупалого бойового духу ненависті й несприйняття всього українського. Тоді, однак, я подумав, що непогано було би, якби щось подібне, але з виразним українським акцентом, вийшло і в нас.

І ось маємо гідну відповідь у гібридній війні з Росією. Видавництво "Легенда" видало антологію українських письменників Донбасу під промовистою назвою "Порода". Слово багатозначне і має зовсім не те значення, яке в нього вклали упорядники, – але про це наприкінці розповіді.

Під однією обкладинкою зішлося шістдесят три автори – від Володимира Сосюри

до Бартоша Попадзяка. Специфіка будь-якої антології якраз і полягає в тому, що визнані майстри слова мирно співіснують з маловідомими та незнаними пересічному читачеві авторами. Є багато, як на мене, випадкових осіб, у творах яких талант не ночував і нема нічого, власне, українського, але є й справжні відкриття, як скажімо, Станіслав Цесляк. Втім, у створенні подібних антологій вирішальне значення насамперед має суб'єктивне начало, так що не слід бути аж занадто строгими до упорядників книжки, один із яких живе зараз далеко від України, а іншому нещодавно виповнилося лише двадцять років. Можливо, саме ці обставини й не дозволили їм внести до антології імена відомих письменників, які народилися на Донбасі чи проживали і творили там, а дехто продовжує це робити й зараз. Скажімо, якщо в антології представлені Іван Світличний і Василь Стус, то чому нема Миколи Руденка чи Олекси Тихого? Із сучасних літераторів заслуговують на увагу Світлана Талан, яка хоч і народилася на Сумщині, але проживає на Луганщині і талановито пише про російсько-українську війну. А "Все буде Україна" чи інші твори луганчанки, яка працює під псевдонімом Олена Степова, хіба не вартують бути надрукованими в цій антології? Можна назвати ще з десяток імен, відомих і не дуже, але, повторюю, все залежить від смаків і уподобань упорядників.

Але це все дрібниці порівняно з тією великою працею, яку здійснили видавці й упорядники. Перед ними стояла нелегка задача. Скажімо, як передати неповторність Емми Андієвської, авторки двадцяти чотирьох поетичних збірок, п'яти книжок короткої прози, трьох романів, понад дев'яти тисяч картин? Можливо, оповідання "Джалапіта", вміщене в антології й незвичне за змістом і формою, вповні й не розкриває таланти авторки, проте дає поштовх читачеві глибше познайомитися з її творчістю.

А ось що, безумовно, належить до заслуг упорядників і видавництва, яке наважилося на цей труд, – так це донесення до читача УКРАЇНСЬКОГО ДУХУ багатьох літераторів Донбасу, представлених в антології. І йдеться, зокрема, про поетичне слово.

Якщо відома непоказна любов до України у віршах Василя Стуса, то зовсім із несподіваного боку постає перед читачем Іван Савич, фронтовик, в'язень сталінських концтаборів. У його віршах про бойового побратима, який загинув, а на тому місці виросло нове місто, про матір, яка несе сина на руках, і в цьому поет бачить майбутнє, – ще віє радянським минулим. І зовсім іншим постає Іван Савич як людина з українським стрижнем:

У слово Шевченкове вірячи,
Можна прожити і на півночі.
Франка прочитаєш, Сосюру,
І легшає в нічку похмуру.
(стор. 32)

У вірші "Так, я громадянин" автор стверджує своє українське громадянство в умовах СРСР, коли про незалежність України можна було лише мріяти.

Як кажуть, з недолею каші не звариш,

І я, України далекий син,
За дротом колючим не чую "Товариш",
А з притиском тільки "Громадянин!"

.....

І добре. Хай Сталіну й Берії буде
Товаришем вовк, а чи сам сатана.
Сяк-так дотягну я до правого суду,
Свій зеківський келих допивши до дна.
Й гукну я найдальші, найменші країни,
Уже не позбавлений волі і прав:
"Так, я громадянин її, України,
Та всім я товариш, хто кривди зазнав!"
(стор. 32)

Нема потреби представляти лірику Івана Світличного, побудовану на Святому Письмі, яка суголосна поезії Тараса Шевченка і Василя Стуса. Проте у підбірці поезій автора упорядникам вдалося висвітлити незвичний образ поета. Ось його вірш "Жалісний сонет". Здавалось би, сидиш у концтаборі, а закликаєш з розумінням поставитися до судді, який тебе запроторив сюди. Мовляв, він теж людина, у нього дружина, діти. Але водночас це дуже нещасний чоловік:

З лайна собачого зуміти
Державний злочин довести.
І вже як присуд самому судді:
І не топчи багно в болото.
Жалій суддю свого достоту,
Як ми жаліємо повій.
(стор. 44)

Чи може бути жорстокішою і жорсткішою оцінка радянського правосуддя, ніж та, яку дав Іван Світличний?

Не потребує особливої реклами й Анатолій Лупиніс, який понад третину життя провів у концтаборах. Його вірші – це присуд сталінсько-брежнєвській системі, яка гноїла всіх, хто виступав за незалежність України.

Під скрес московської руїни,
Під лицемірство каяття
Моя повстане Україна
До віковичного буття.
(стор. 63)

Або:

Ми випрягли волів, перевернули плуга,
Сідлаємо коней та гостримо списи.
Відкинули жалі, згадали всі наруги,
Прости нас, Господи, помилуй і спаси.

На скресі двох світів стаємо до двобою,
На скресі двох епох гряде шляхетний світ.
Віч-на-віч Нація з безликою юрбою.
Навколо ворогів – суцільний живопліт.
Волога цвіль Європ лоскоче наші ніздрі,
Спекотних Азій тлін судомить рамена.
Чекає бій. Все інше буде ... після.
Життя триває. Точиться війна.
(стор. 64-65)

У поезії Леоніда Талалая є щось від Василя Стуса – така ж не показна любов до України, без гучних і пафосних слів. У його вірші "Саркастична балада про браму" лише в двох рядочках розкрита причина багатьох наших бід:

Але входить ворог через браму,
Котру відчиняє с в і й.
(стор. 76-77)

А невеличкий віршик "Огірки" глибше розкриває материнську любов і байдужість дітей, ніж поеми та романи, написані про це:

На городі огірочків
Насіяла для синочків.
Та на перші огірочки
Не приїхали синочки.
І на другі огірки
Не приїхали синки.
Не приїхали рідненькі
І на треті, солоненькі.
А приїхали печальні
На гіркі, на поминальні.
(стор. 79)

Своєрідними є вірші Василя Голобородька. Це радше проза у поетичному слові. На звичні речі він дивиться по-своєму, ніби закликаючи читача побачити те, чого раніше не помічав:

Знаю того чоловіка уже давно –
хіба один раз вітався з ним, зустрічаючись,
і вітання наші були звичайними,
як і у всіх односельців,
але сьогодні він на привітання мені сказав:
"Темний день!"
(стор. 89)

Справжнім відкриттям для багатьох стане поезія Юрія Ряста (Каверіна). Його вірші багатовимірні й багатозначні, приховують у собі глибинну сутність слова.

У вірші "Молитва Григорія Сковороди" поет звертається і до себе, і до нас:

Пошли мені, Господи, слово,
Вуста онімілі, отверзь,
Щоб товк язиком не полову,
Пошли мені слово – як твердь.

.....

Пошли мені, Господи, слово,
До котрого змалечку звик,
Щоб я мою рідну мову
Не оброщал в "язик".
(стор. 96)

Знаходимо в його віршах чимало поетичних відкриттів. Так, роси в поета заснули й самі опинились у ярмі, а пучки калини для бабусі – це Україна, що воскресне. Соняшники – це спартанське військо, незнищенне й непереборне.

Щемною є любов до матері, передана в поетичних рядках:
Щось оті мальви тривожить,
Пісня чи вітер-скрипаль.
Мальви сказати не можуть,
Як їм матері жаль...
(стор. 99)

Руки моєї матері
І в свято не празникують.
Вічні у них будні,
Не мають вони вихідних.
– Мамо, покладіть свої руки,
Хай вони посвяткують,
І ви – біля них...
(стор. 99-100)

Галина Чумак пише не стільки про війну, скільки про долі людей, які постраждали внаслідок російської агресії. Ще не знати які муки важчі – фізичні чи душевні.

Першу ніч висить над містом тиша,
Першу ніч не било, не гуло,
Тільки вітер кронами колише,
Наче вчора й пекла не було.
Наче й не було того страхіття,
Що приніс нам "братський руський мір",
Того нелюдського лихоліття,
Де людина стала наче звір.
(стор. 101)

Її вірші – один суцільний нерв, що передається і в ритмі:
І лише Бог розсудить – оце я точно знаю! –
Мене і всіх, хто й досі мій голос не почув.

Тому весь час невпинно Всевишнього благаю,
Щоб вільним і єдиним народ мій завжди був.
(стор. 102)

Дещо незвично читати вірші людини, яка залишилася жити в окупованій Макіївці. В'ячеслав Пасенюк не стільки проукраїнськи налаштований поет, як звично зараз стало казати, скільки антиросійський, антипутінський. І як же йому бути під ворогом?

Оцінки в поета – скупі, життєві, випробувані на собі:

Тёмные, пошлые, подлые
игры Кремля
в этом году не закончатся,
не для того затевались.

(стор. 115)

Завалится в город отребье,
бордюр превращая в поребрик.
Охвостье заварит гротески –
в пески превращаются Пески.

(стор. 115)

Оборвали полубовную
связь, ввергая в бездну бешенства:
Навязали Лугандонию,
хошь – топись, а хочешь – вешайся.

(стор. 117)

Нам ще слід вникнути в поезію Петра Свенцицького. Дві теми – кохання і віра в Бога – червоною ниткою проходять крізь його творчість. Єдина книжка – "Путні вірші" – вийшла ще 2006-го, в рік смерті поета. Але це не применшує значення його внеску в українську поезію. Досить сказати, що упорядники взяли епіграфом до антології "Порода" один із віршів Петра Свенцицького, в якому є й такі слова:

Хто хоче, хай рахує зерна,
Хто хоче – землі віддає.
А Україна є – етерна,
Єдина є і вічна є.

(стор. 20)

Петрові Свенцицькому властиве філософське ставлення до життя. Його філософічні максими можуть видаватись абсурдними лише на перший погляд, однак за ними приховано глибокий зміст:

Я з Фаустом учора говорив.
Він помиляється. Даремно –
Так мислити тюремно
І ставить крапку.

(стор. 122)

Або:

Нема амністії у долі -
Мені ріки не переплисти.
(стор. 123)

Поетична творчість розлого представлена в антології, й можна аналізувати злети й падіння кожного автора. Вершини й низини поезій уже не залежать від того, чи ти живеш в окупації, чи в Києві або Львові. Найперше важать талант і твоє українство за духом, бо люди з окупаційним душком навряд чи здатні на творчий подвиг. Втім, кожний із авторів, представлений в антології, принаймні вартує того, щоби бути прочитаним.

На мою суб'єктивну думку, проза в "Породі" - більш скупа і менш значима. Очевидно, ми просто мало знайомі з творчістю прозаїків Донбасу, а надані уривки не можуть уповні висвітлити написаного авторами.

І все ж на цьому тлі виокремив би Дмитра Білого й Олексія Чупу. Обидва народились у Макіївці, а після окупації живуть у Львові. Тому сміливо можна говорити про їхнє бачення проблем у всеукраїнському розрізі, а не лише з регіональних позицій. Мабуть, цим авторам потрібен ще час, щоби написати щось більш значиме, ніж досі, так би мовити, загальноукраїнське, хоча вже й тепер, якщо вийти за рамки антології, навіть неозброєним оком видно поступ у цьому напрямку.

В антології читаємо уривки із романів "Басаврюк-ХХ" Дмитра Білого та "Дороги святого Якова" Олексія Чупи. Перший - про УПА, другий - роздуми про нещодавнє життя. Авторів об'єднує не лише мала батьківщина і нинішнє місце проживання, а щось набагато більше: ми втратили те, що мали, але маємо надію повернутися до цього - вже у новій якості. У цих текстах - непочатий край роботи для компаративістів.

Чи не найбільш слабке місце в антології - драматургія. Але вини упорядників у цьому нема. В Україні взагалі важко знайти сучасного драматурга, чийми б творами зачитувались чи на вистави якого ходили. Так що автори із Донбасу лише підтверджують цю сумну істину.

І зовсім відсутні публіцистика, літературознавство, хоча, звичайно, українські автори Донбасу творять і на цій ниві.

Свою основну місію - почути український Донбас - автори, упорядники і видавці виконали.

Антологія вийшла двомовною - українсько-російською. Під час війни російська стала мовою агресора - і на це слід зважати. Наші російськомовні автори, думаю, не образились би, якби їхні тексти переклали українською. Зробили ж це із творами Бартоша Попадзяка, перекладеними з польської. Та й для перекладачів з'явився б додатковий стимул донести до українського читача слово російськомовного автора.

Тепер про етимологію слова "порода". Найперше виникає думка про шахтарський край, вугілля. Але це для непосвячених. Шахтарі знають, що мова йде насамперед про пусту, мертву породу, яка не має практичної цінності. Її змушені виймати із шахт, щоби добитися до вугілля, а коли видобули, то просто змітають убік.

Мабуть, упорядники просто достеменно не знали значення цього слова. Бо тоді

можна із зовсім іншого боку подивитися на авторів, твори яких запропоновано в антології. Не підходить і "порода" в переносному значенні цього слова, коли люди відрізняються від інших якими-небудь характерними ознаками, особливостями поведінки, вдачі. Цим ми ніби робимо мешканців Донбасу окремою нацією, відмінною від українців, на чому наполягав Янукович, а нині практикують сепаратисти й колабораціоністи, спочатку закликаючи Путіна ввести війська на Донбас, а тепер прагнучи приєднатися до Росії, як Крим. Можливо, в категоричний у своїх судженнях і в словниках можна знайти й більш прийнятне тлумачення слова "порода", але слід рахуватися з новими реаліями й значеннями слів у них.

Мабуть, слід шукати не породу, яка є пустою й непотрібною, чи різницю між собою Донбас й Україну, а щось таке, що об'єднує. В даний час це боротьба зброєю і словом проти російських фашистів, в якій активну участь бере здебільшого російськомовний, але все ж український Донбас. Думаю, що "Зброєю і словом" чи щось на кшталт того підшукають інші упорядники нової антології, яка теж вийде у видавництві "Легенда".

І насамкінець – про саму "Легенду". Видавництво є одним із небагатьох, що розуміє тенденції розвитку сучасної української літератури. Свідченням цього є не лише антологія "Порода". У подальшому слід сподіватися на нові успішні проекти "Легенди", чого я щиро бажаю видавцям.

26 листопада 2017 року

НЕСПРАВЕДЛИВІСТЬ ВІЙНИ

Васіль Биков. Дожити до світанку.

Васіль Биков належить до тих небагатьох радянських письменників, які правдиво писали про війну. Звичайно, і над ним тяжіла радянська пропаганда Системи, відбитки якої знаходимо в його творах, проте правда війни, її несправедливість червоною ниткою проходять крізь усю спадщину письменника.

Лейтенант Івановський і його група отримують наказ знищити склад боєприпасів у тилу ворога. Зрештою, молодий командир викликав вогонь на себе, вказавши, де може знаходитися склад і запевнивши командування, що впорається із виконанням завдання. Та не все так сталось, як гадалось. З'ясувалося, що дехто з бійців просто не підготовлений до важких випробувань. Інші випадково гинуть від німецьких куль. А тут ще склад боєприпасів перемістили в інше місце – і невідомо, де він зараз знаходиться.

Як це часто буває у повістях Василя Бикова, на перший план виходить характер людини. Лейтенант Івановський розуміє, що мусить жертвувати людьми заради виконання завдання, але й сам, на відміну від багатьох командирів, готовий до смерті. Тепер вона видається йому єдиною можливим виходом із ситуації. Лейтенанта Івановського поранили в бою. Йому соромно ні з чим повертатися назад, та й усвідомлює, що сил уже нема. І хоча вдалося відшукати, куди німці перемістили склад боєприпасів, лейтенант Івановський, залишившись віч-на-віч з ворогом, розуміє, що самотужки не впорається із завданням. А це грудень 1941-го року. Німці біля Москви. Єдине, на що він здатний зараз, – це підірвати гранатою себе і знищити якомога більше ворогів. Але разом з ним гине лише один солдат із обозу.

Здавалось би, песимістичне закінчення: смерть, невиконання завдання. Проте письменник підносить до геройського чину дух простої людини.

У повістях Василя Бикова не було пафосу, отого "За Сталіна! За Родіну!". Письменник, колишній фронтовик, найкращі свої повісті про війну писав під час брежнєвського застою, коли історики й пропагандисти намагалися приховати правду, що ж насправді відбувалося в 1941-1945 роках, замовчували роль простої людини в ній, підносили до небес заслуги тих воєначальників, які насправді були на других, а то й на десятих ролях. Згадаймо злет Брежнєва буцімто як військового полководця, нагородженого орденом Перемоги. Писати правдиво про війну в ту пору було справжнім подвигом.

Лейтенант Івановський – один із десятків мільйонів тих, хто знищив нацистську державу. Це вже потім перемогу приписали іншим, викресливши із історії таких, як він. Василь Биков нагадує, хто був справжнім героєм у тій війні.

6 грудня 2017 року

БОЖЕВІЛЬНА КНИЖКА ДЛЯ ДОРΟΣЛИХ

Астрід Ліндгрєн. Пєппі Довгапанчоха.

Якби батьки читали класиків, які пишуть для дітей, вони б за голову вхопились. Проте самим дітям подібне читиво подобається. Шкільне життя нудне, а тут такі карколомні пригоди, вигадані історії. Вони розуміють штучність ситуацій, але самі хотіли б побувати в них, якби не батьки й учителі.

Шведська письменниця Астрід Ліндгрєн відома насамперед своєю повістю "Малий і Карлсон, що живе на даху". Звісно, невідома істота з пропелером викликає лише усмішку в дорослих і захоплення у дітей. Їм би такого друга!

Так само чимало дітлахів хотіло би мати у подругах божевільну Пєппі Довгапанчоха. Саме такою вона постає перед нами на перших сторінках однойменної повісті. Але не жахайтесь. Згодом з'ясовується, що це мила дівчинка. Щоправда, бешкетниця, але вона вміє дружити.

Письменниця наділяє її богатирськими якостями. То коня підійме, то двох поліцейських, то злодіїв підкине на шафу. Пєппі Довгапанчоха – хоробра, рятує з вогню двох дітлахів, хоча дорослі вже змирилися з їхньою загибеллю. А ще вона фантазерка, згадує ті часи, коли плавала з батьком на пароплаві.

Як і кожна дитина, Пєппі Довгапанчоха – страшенна брехуха. Але жодної користі з цього вона не має. Обманює, щоби прикрасити свою розповідь. І сама ж приводить до тям найбільш довірливих, кажучи їм, що збрехала.

Пєппі Довгапанчоха – щира й довірлива дівчинка. Можливо, батьки більше би зрозуміли своїх дітей, якби до кінця прочитали цю книжку разом з ними. Адже не треба на своїх малюків дивитися згори донизу. Повчіться у них. Може, згадаєте і своє безтурботне дитинство, а також переглянете нинішні свої погляди, позбудетеся нещирості у спілкуванні з людьми, зрозумієте, що дружба – це найбільше щастя для людини.

Мені здається, що Астрід Ліндгрєн писала не стільки для дітей, скільки для

дорослих.

8 грудня 2017 року

МОЇ ЛІТЕРАТУРНІ ПІДСУМКИ ЗА 2017-ИЙ РІК

Видав 600-сторінкову книжку віршів і поем "А ви були божественно прекрасні".

Вийшли в електронному варіанті романи "Інтуїція", "Страшні люди" та "Втікачі".

Написав роман "Петрович і Принцеса".

Закінчив романи "Дванадцять" і 5 книг епопеї "Українська трагедія".

Підготував до друку три збірки: віршів і поем, оповідань і новел, рецензій і літературно-критичних статей.

Писав романи "Тринадцятий", "Секс п'ятдесятирічної жінки", "Квітка", "Кат із кафедри людинознавства", "Олеся", книжки "Читаючи Михайла Коцюбинського", "Стефан Ковалів із Борислава", "Іван Франко: минуле, сьогодення, майбутнє", "Філософська концепція Степана Бандери".

ВТЕЧІ ІЗ ПЕКЛА

Віктор Рафальський. Зойк і лють.

Цю автобіографічну книжку в'язень сталінських концтаборів написав 1952-го року. Звичайно, в Радянському Союзі її не могли надрукувати.

Роман прикметний тим, що показує еволюцію молодого людини, яку намагалася зламати Система. Головний герой відданий ідеям Леніна-Сталіна. Товариші зводять на нього наклеп і звинувачують у контрреволюційній діяльності. Каральні органи викручують йому руки, щоби чоловік зізнався у шпигунстві.

Поступово ідейність і дух радянщини вивітрюються із молодого людини. Сама Система змушує його стати анти-радянщиком. Зустрічі з політичними в'язнями приводять до розуміння необхідності української національної ідеї. І хоча він ще не став націоналістом у повному розумінні цього слова, все ж і повернення до радянської ідейності вже не буде.

Спротив Системі гартує головного героя роману. Декілька разів він утікає зі сталінських концтаборів. Це втечі із самого пекла, де люди приречені на смерть. Його ловлять, але він знову, ризикуючи життям, знаходить способи втекти.

Перебуваючи на нелегальному становищі, молодий чоловік розуміє, як Система нівечить життя людей. І справа навіть не у фізичному знищенні, а насамперед у моральному каліцтві душі. Люди продають один одного, навіть незважаючи на родинні зв'язки. Страх убиває в них усе людяне. У представників каральних органів відсутні будь-які моральні якості. Система безжально перемелює всіх.

З художньої точки зору до Віктора Рафальського можна мати чимало претензій. Але слід зауважити, що автор писав свій роман по гарячих слідах, коли багато літераторів в Україні, СРСР і світі просто мовчали. Йому вдалося показати зсередини злочинну сутність сталінського режиму. Це вже потім інші письменники створюватимуть художні твори про Систему, більш величні і значущі, але правдиву, документальну основу Віктора Рафальського, який пройшов через важкі випробування, перевірити не зможуть.

Саме такі твори дозволяють зрозуміти сутність сталінської Системи. Та й нинішній режим Путіна далеко не втік. Його підводні течії й нелюдське спрямування більше стають зрозумілими, якщо прочитаєш "Зойк і люті" Віктора Рафальського.

Автор означив свій твір як роман-поему. Звичайно, поетичного в ньому мало, коли йдеться про фізичне й моральне знищення людей Системою. І все ж поетичне начало видно неозброєним оком. Це гімн людині, яка позбувається радянського минулого і прагне волі – собі й Україні.

14 грудня 2017 року

ПОЗА СИСТЕМОЮ

Васіль Биков. Піти й не повернутись.

Під час війни люди по-різному поводять себе. Назовні впливає те, чого ніяк не сподівався побачити у мирний час. Зрадництво теж не народжується на порожньому місці.

Партизанку Зосю Нарейко відправляють з важливим завданням у невеличке містечко, зайняте німцями. Її наздоганяє Антон Голубін, в якого вона закохується. Зося ще не знає, що той дезертир. Він утік із партизанського загону і має свій інтерес до дівчини. Йому здається, що Сталінград уже захоплений німцями, війна програна, а тому треба влаштовувати особисте життя.

Антон рятує Зосю від смерті. Але навіть фізична близькість з ним не дозволяє дівчині пристати на його пропозицію. Як можна одружуватись і не воювати з фашистами? Тепер у хлопцеві вона бачить лише зрадника, ворога. А той не сподівався на спротив з боку Зосі. Звідки у неї такий твердий характер? Коли він дізнався, що німці не захопили Сталінград, хоче хитрощами знову заманити партизанку на свій бік. Мовляв, він теж продовжуватиме війну з фашистами, лиш би Зося була поруч і вибачила йому малодушність. Проте Зося вже розкусила Антона. Йому не залишається нічого іншого, як вбити її. Зося проходить через випробування і залишається живою. Втім, автор дає зрозуміти, що ще не знати, як усе закінчиться, бо Антон зрозумів, що не дострелив дівчину, а тому хоче виправити помилку, щоби в партизанському загоні не дізналися, що він дезертир і зрадник.

Васіль Биков писав прості історії про війну, випробовуючи своїх героїв на людяність і міцність характеру. При цьому він виходив далеко за рамки соціалістичного реалізму. Для нього ніби й не існує спочатку сталінської, коли відбувалася війна, а тепер брежнєвської, коли він писав свої твори, Системи, яка не лише фізично знищувала людей, а й калічила їхні душі. Людське в людині – ось що головне для письменника. Він переконаний, що жодна Система не здатна знищити морального начала, якщо людина залишається людиною.

Зося Нореико й Антон Голубін не залишаються віч-на-віч у просторі й часі. Поруч з ними багато людей, кожний діє в міру свого розуміння призначення на грішній землі. Одні за будь-яку ціну хочуть зберегти власне життя, інші все-таки зберігають людське начало в душі. Цей поділ на поганих і хороших може видатися наївним. Проте війна завжди є чорно-білою, де Зло і Добро зішлись у смертельнім герці. Навколо Зої

гуртуються добрі люди, які допомагають їй у скрутних ситуаціях. Антон теж, здавалося б, має прихильників, але кожний з них сам за себе, і ніхто пальцем не поворухне, аби допомогти йому. Автор ніби дає Голубіну можливість вибрати, по який бік барикад знаходитись. Проте суворі реалії життя не дозволяють Антону зробити той вибір, якого б хотіли письменник і читачі.

Уявляю, як радянських літературознавців дратували твори Василя Бикова. Він не вписувався в їхню усталену систему. З одного боку, письменник ніби ходив по замкненому колу, запрограмованому соціалістичним реалізмом, а, з іншого, – посилав сигнали у майбутнє, даючи зрозуміти нинішнім авторам, як слід писати про війну.

16 грудня 2017 року

ЖЕРТОВНЕ КОХАННЯ ЗАРАДИ ВЕЛИЧІ УКРАЇНИ

Богдан Лепкий. Мотря.

"Мотря" – це перші дві книги епопеї Богдана Лепкого "Мазепа". Письменник зображує один із найвеличніших і водночас найтрагічніших періодів в історії України.

Гетьманові Івану Мазепі доводиться протистояти не лише Петрові Першому, а й внутрішнім ворогам на кшталт Кочубея. Російський цар бачить Україну не лише як союзника у війні проти Швеції, а насамперед як частину імперії. Поки що він рахується з козаками, але хоче розчленувати нашу державу на окремі області, відібравши у гетьмана владу, зробивши його слухняним знаряддям у руках царя. Фактичним правителем України має стати фаворит царя – князь Меншиков. При цьому царські війська поводять як у себе вдома. За будь-яку провину карають українців, викидаючи їм ніздрі чи відрізаючи вуха за давнім ординським звичаєм. Росіяни змушені самі добувати собі їжу, не гребуючи вбивствами, погромами, грабежами, зґвалтуваннями. Іван Мазепа все більше переконується, що від російського царя нема чого доброго чекати. Тому й шукає союзників серед нового польського та шведського королів, щоби разом з ними протистояти Росії.

Однак чимало старшин і полковників на чолі з генеральним суддею Кочубеем дивляться в бік Москви. Вони готові пожертвувати незалежністю України заради збереження власного багатства. Гетьман Мазепа зустрічає їхній глухий спротив. Поки що влада належить йому, але Іван Степанович розуміє, що у війні проти царя вони можуть засунути йому ножа в спину. Доводиться хитрувати, показувати на людях свою відданість цареві. Навіть найближчим однодумцям він не може всього сказати, готуючи їх до того, аби вони самі визріли до необхідності війни проти Росії. А без союзників – насамперед шведів – потуги України приречені на провал. Доводиться чути незадоволення простих людей, які думають, що Мазепа продався цареві. Гетьман готовий пройти і через це приниження, аби втілити в життя свої задуми.

Особиста трагедія гетьмана Мазепи полягає в тому, що він закохався у Мотрю, доньку Кочубея. Це його похресниця. Дівчина відповідає йому взаємністю. Але це не просто кохання з її боку. В гетьманові Мазепі вона бачить визволителя України від царського поневолення. Мазепа докладает всіх зусиль, щоби одружитися з нею. Якщо після багатьох пригод вдається прихилити на свій бік генерального суддю, який

погоджується видати доньку за старого бойового товариша, то Кочубеїха категорично проти. Вона бачить свого чоловіка гетьманом. Заради цього готова вірою і правдою служити цареві. Мало не про кожний крок Мазепи доповідає Москві. Сама ж Мотря розуміє, що в цій ситуації може скувати Івана Степановича по руках і ногах. Замість того щоб воювати з Росією, він віддаватиме сили на те, щоб одружитися з нею. Дівчина приймає непросте рішення. Вона йде від Мазепи, благословляючи його на подвиг.

Створюючи свою епопею, Богдан Лепкий не просто користувався архівними документами. Він вловив суть зображуваної епохи. Також письменник не пішов за своїми європейськими попередниками, які зображували Мазепу як старого романтика, що закохався в свою похресницю. У нього гетьман – насамперед державний діяч, який підпорядковує мрії про незалежність України всі інші пристрасті й бажання. Саме це є основою епопеї про Мазепу.

Звичайно, таке трактування подій викликало спротив з боку російської та радянської влад. Ще за Петра Першого Мазепа був визнаний зрадником Російської імперії. Російська церква проголосила йому анафему. Вільнодумство українців, їхнє прагнення до незалежності в розрахунок не брались. І досі кремлівські засоби масової інформації зображають Мазепу як ворога народу. Ось тільки чийого? Якщо вірити Путіну, то росіяни й українці – один народ. Звісно, це не витримує жодної критики з історичної точки зору. Але в гібридній війні, розв'язаній Росією проти України, всі засоби згодяться.

Епопея Богдана Лепкого "Мазепа" вражає своєю актуальністю. Письменник ніби застерігає прийдешні покоління українців: не повторіть помилок минулого, внутрішній ворог не менш небезпечний, ніж ворог зовнішній, а розбрат здатний поховати нашу незалежність.

Образ Мотрі, який є центральним у цих перших книгах, виписаний автором з любов'ю. Перед нами у всій красі постає дівчина, яка розуміє велич України у світі. Але за це треба боротись. Вона жертвує власним коханням заради того, аби гетьман Мазепа здобув Україні незалежність. В міру своїх сил і здібностей Мотря готова допомагати йому. Їй прикро, що батьки не такі величні у своїх помислах, як Іван Степанович. Життя в розкошах не вбило її любові до простих людей, до України. Вона любить батька, який став жертвою деспотизму дружини. Кочубеїха ж ставиться до доньки як до нерідної – і це ще одна внутрішня трагедія, з якою доводиться зіштовхуватися Мотрі. Проте вона з гідністю виходить зі складних ситуацій. Ніщо не здатне вбити її віру в світле майбутнє України. Це одна з тих славних героїнь у нашій історії, на яких трималася держава.

Богданові Лепкому вдалося відобразити колорит епохи. Ми бачимо не чорно-біле зображення, а справжнє різнобарв'я. З такою ж скрупульозністю виписані характери багатьох літературних героїв. Мова і внутрішній стан кожного неповторні, що створює ілюзію правдоподібності. Звичайно, це художній твір, так що Богдан Лепкий сповна використав творчу фантазію. Але внутрішня логіка розповіді дозволяє вірити читачеві, що все відбувалося саме так, як про це розповідає письменник.

Епопеї Богдана Лепкого "Мазепа" не надано значного місця в історії української та світової літератури. Однак, як на мене, це глобальний твір, який дозволяє зрозуміти українство, його прагнення бути незалежним – насамперед від Москви.

17 грудня 2017 року

МОРАЛЬНИЙ ВИБІР САМОГУБСТВА

Васіль Биков. У тумані.

Чи не кожна історія білоруського письменника про війну є трагічною. І навіть якщо вона закінчується смертю літературних героїв, усе ж віє чимось світлим і оптимістичним.

Сущеню звинувачують у зрадництві та співробітництві з ворогом. Командир партизанського загону висилає двох бійців убити його. Якщо Войтік не сумнівається у справедливості смертного вироку, то Буров дає Сущені шанс довести свою невинуватість.

З'ясовується, що після аварії на залізничній колії гітлерівці вбили всіх причетних до цього. Сущеню ж відпустили, хоча він теж брав участь у підготовці цієї акції. Можна було лише здогадуватись яким був справжній намір фашистів. У селі всі відвернулися від Сущені, вважаючи його зрадником і провокатором.

Буров відтягує час і не поспішає розстріляти Сущеню. Йому хочеться вірити, що той став жертвою хитромудрої гри німців. Але він повинен виконати наказ командира. Врешті-решт Сущеню забирають з собою. Нещасний, здається, змирився з долею і не чинить жодного спротиву.

Подальший розвиток подій призводить до того, що Буров і Войтік гинуть у бою з фашистами, а Сущеня залишається живим. До ворога він іти не хоче, але й серед партизанів йому нічого робити. Чи повірять йому, що він не зрадник? І як він доведе, що не причетний до смерті Бурова і Войтіка? Сущеня кладе поруч трупи двох партизанів, стріляє в себе і падає біля них.

Васіль Биков не йде за усталеними нормами соціалістичного реалізму, коли на війні у радянської людини буцімто був вибір: або ти зі своїми, або з ворогом. Трагедія Сущені й полягала в тому, що він не мав вибору.

У кращих повістях Василя Бикова про війну нема пафосу, того, що називали ідейністю. Його літературні герої послуговуються насамперед людською мораллю – або її відсутністю. І коли нема змоги зробити вибір, від самого початку накреслений сталінською Системою, воліють покінчити життя самогубством.

І все-таки Сущеня залишив за собою право вибору – морального. У нього були дружина, син Грішутка, велика родина. Він не хотів, щоби найменша тінь підозри за його буцімто зраду падала на них. Останнє, що він міг зробити, – це застрелитись, сподіваючись, що його труп знайдуть з тілами партизанів.

Васіль Биков не закінчує повість на оптимістичній ноті. Партизани, які йшли на завдання, оминають тіла Бурова, Войтіка і Сущені.

Звичайно, у всьому можна звинувачувати війну, обставини, невезіння. Але паростки морального вибору не гинуть у просторі й часі. Люди в інших ситуаціях

роблять його, хоча про це може ніхто не дізнатися.

23 грудня 2017 року

МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ

Богдан Лепкий. Не вбивай.

Це третя книга (після двох томів "Мотрі") епопеї "Мазепа".

Мотря Кочубейвна робить вибір на користь Чуйкевича, який кохає її. Тим самим вона остаточно дає зрозуміти Іванові Мазепі, що той повинен зосередитися на державотворчих процесах, а не думати про особисте щастя.

Перед гетьманом стоїть непросте завдання. Він змушений на людях показувати свою відданість російському цареві, а за спинами навіть найближчого оточення веде через посередників таємні перемовини зі шведським королем Карлом. Іван Мазепа розуміє, що лише разом зі шведами українці можуть гідно захистити себе від Росії.

Кочубей та Іскра їдуть з доносом до Петра Першого. Вони звинувачують Мазепу в зрадництві. Цар не вірить у це і засуджує їх до смертної кари. Аби вберегти власне життя, Кочубей під тортурами наговорює на себе, каже, що брехав на гетьмана, бо сам хотів володіти булавою. Але це не допомагає. Присуд мають виконати за участі Івана Мазепа.

Гетьман розуміє, що Кочубей та Іскра добряче підставили його, але ж це бойові побратими, з якими він колись славно воював проти ворогів. З іншого боку, ще не все готове до союзу зі Швецією. Іван Мазепа міг би визволити Кочубея та Іскру з рук московського ката, але тоді російський цар дізнався би про його справжні наміри.

Зробити моральний вибір гетьманові допомагає Кочубей. Після тортур він нарешті зрозумів, що значитиме поневолення України Московщиною. Кочубей закликає Мазепу чимшвидше об'єднатися з Карлом, щоби протистояти Росії.

Кочубея та Іскру страчують, відтїявши їм голови. Сумну звістку про загибель батька приносить Мотрі Чуйкевич. Але вона свідомо того, що зробив старий Кочубей. В її очах він запроданець, як би вона не любила батька. Мотря допомагає зміцнювати валами Батурин, козацьку столицю, готова разом з іншими жінками зі зброєю в руках боронити Україну від московитів.

Після страти Кочубея та Іскри багато козацьких старшин і полковників схиляються до думки, що лише союз зі шведами може врятувати Україну. Але Іван Мазепа облаштовує справу так, ніби змушений виконувати їхню волю. Під його безпосереднім керівництвом вони пишуть листа гетьманові, в якому закликають об'єднатися з Карлом. Аж тоді він зізнається їм, що шведський король уже давно згоден на це й обіцяє Україні незалежність. Іванові Мазепі шкода втраченого часу, загублених козацьких життів, які змушений був віддати на поталу цареві, зображаючи себе його вірним союзником. Проте саме козацтво насамперед повинно було визріти до союзу зі шведським королем, аж поки гетьман пішов на цей крок. Він постійно знаходився між молотом і ковадлом, зробивши історичний вибір на користь України.

Тепер доводиться за все розплачуватись, а ще й Карл робить військову помилку. Замість об'єднати всі свої сили, він розпорошує їх, йде в Україну, що дозволяє цареві

розбити частину його війська, а багатьох шведів узяти в полон. Але гетьман зробив свій вибір – і відступати нікуди.

Історична картина, відтворена широкими мазками Богданом Лепким, виграє ще й від того, що письменник ґрунтовно вивчив епоху, про яку пише. Зокрема, він використав листування Мазепи і Карла, спогади багатьох учасників тих подій. Але це не документальна розповідь, а власне художній твір, і ми повинні зважати на творчу уяву автора. Художні деталі, літературні образи, що запам'ятовуються, соковита мова, розчинена народними прислів'ями та приказками, інші ознаки роблять цей твір небуденним, значним внеском у зарубіжну та світову літератури. З жалем доводиться визнати, що й досі пожинаємо плоди радянської пропаганди, яка відносила Богдана Лепкого до "українських буржуазних націоналістів", а його "Мазепу" затаврувала як твір "брехливий і одіозний". Натомість письменник у всіх книгах епопеї послідовно зображує гетьмана Мазепу не романтиком-коханцем, як про нього писали європейські літератори, не зрадником російського царя, як це змалював Пушкін, а як державотворця, який вболівав за Україну.

Назву роману дали слова старого осліпленого козака, який звертався до московських катів зі словами "Не вбивай!". Над його головою літав білий голуб як символ миру і незнищенності. Але московити відштовхують козака і відрубують голови Кочубею та Іскрі. Бачимо образ осліпленої та обезголовленої України, яка потерпає від Московщини.

Богдан Лепкий ніби бачив наше сьогодення. Історія у своїй незворотності й підлості повторюється знову, але ми не робимо належних висновків. Епопея Богдана Лепкого "Мазепа" потребує глибокого і вдумливого читання. Упевнений, з плином часу вона займе гідне місце в українській та світовій літературах.

29 грудня 2017 року

ТРАГІФАРСКОМЕДІЯ ЛУГАНДОНІЇ

Володимир Рафеєнко. Довгота днів.

Я взагалі здивований, що ця книжка робить серед номінованих на Шевченківську премію. Якщо проаналізувати всі попередні лауреатства й нагородження, то авторові абсолютно нічого не світить. Хіба би Шевченківський комітет почав новий відлік часу в своїй історії й перестав вшановувати за вислугу років і попередні досягнення. Але швидше рак на горі свисне. Принаймні журі Книги року ВВС оминули цю книгу своєю увагою, як і "Трощу" Василя Шкляра. Втім, а судді хто і чи справді вони мають хоч якусь належність до української літератури?

Мабуть, письменник міг би зі своїм романом претендувати і на престижні європейські премії. Однак і тут є обмежене коло українських авторів, яких допускають до свята святих. Вони періодично і за чергою виборюють те чи інше лауреатство.

Як не крути, Рафеєнко не вписується ні в український, ні в європейський літературні простори. Парадоксально, але його сила як художника – в слабкості, а слабкість – у силі. Російськомовний письменник із Донецька, який втік від російських фашистів до Києва, намагається наставити на путь істинний тих, хто хоче захистити

себе й інших від бандерівців. Інколи здоровий глузд перемагає – й автор услід за своїми літературними героями стверджує, що лише ядерний вибух може отямити сепаратистів і окупантів.

Про дурдом "Веселка", чи Лугандонію по-іншому, можна писати лише так, як це робить Рафеєнко. Головне при цьому самому не зійти з розуму, намагаючись вникнути у сутність "руського міра". Тому й маємо велетенських колорадських жуків, у яких, очевидно, трапився збій на генному рівні, бо вони знищують російських фашистів і тих, хто їх кликав у Донбас; бездонні криниці бані, якою керує колишній професор-філософ і де безслідно зникають спецназівці-відпускники із Росії. Але навряд чи їм і подібним до них допоможе втриматися від вбивств перспектива бути бобрами у наступні вісімсот років десь у середній смузі Росії.

Лугадонці живуть у Радянському Союзі, якого нема. Виїхати до Росії можна – але лише мертвому. Ці дві парадигми не вкладаються у голову лугадонця, але він продовжує жити у вимріяному ним паралельному світі. Вибратися з нього неможливо, як побачити Радянський Союз без спогадів.

Безперечно, це проукраїнська та антиросійська книжка – в значенні не лише проти Путіна, а й росіян як етносу, так що не слід очікувати від неї виховного ефекту по той бік барикад. Та й в Україні не слід сподіватися на її приязне сприйняття, бо автор іде маргінальним шляхом, коли, на його думку, слід почути Донбас – нехай і український. За жертовність, власне уявлення українськості – не на ментальному рівні, коли вважаєш себе більшим патріотом у лігві окупантів, ніж бандерівець у Львові, – не треба очікувати не те що пошанування, а навіть подяки. Російськомовний автор усе одно дивиться в бік Москви, бо в цьому його ординська сутність, – ось від подібних вироків ніхто не застрахує.

Гіперболізація, до якої вдається Рафеєнко, – лише засіб вираження простих речей. Інколи перебільшення нарастає з космічною швидкістю у геометричній прогресії й просто розчиняється у геніальному задумі, стає недоступним пересічному читачеві – тому сподіватися на масовість сприйняття і бурхливі оплески при цьому теж не доводиться.

У романі бачимо стримане ставлення до української влади з боку тих, хто залишився в окупації. Воно може бути виправданим з художньої точки зору – лише якщо порівнювати з владою московською, що панує на Донбасі. Проте реалії зовсім інші, й українці із Лугандонії знають, що українська влада теж долучилася до їхнього рабства. Втім, якби письменник був послідовним у своїх дослідженнях внутрішнього світу зображуваних ним літературних героїв, яких, безперечно, брав із життя, а не лише нафантазував у своїй голові, то, мабуть, навряд чи претендував би взагалі на Шевченківську премію. І якщо її йому таки вручать, то це буде чисто кон'юнктурний хід (аякже, почули український Донбас!), а не розуміння масштабності твору.

"Довгота днів" Володимира Рафеєнка стоїть осібно в сучасній українській літературі. Можна шукати аналоги чи прямі співпадіння з Єрофеевим чи Сорокіним, казати, що російське за ментальністю все ж ближче автору, а ще вишукати, що його

друкували тепер ворожі нам російські видавництва, які множать беседіних і пелевіних. Навіть тексти – російською й українською – це різні субстанції, які живуть самі по собі, не перетинаючись.

Рафеєнку вдалося зсередини показати те, про існування чого ми могли лише здогадуватися. Читацька трагедія полягає в тому, що яким би геніальним не був письменник, нам не вдасться до кінця досягнути те, що насправді відбувається на Донбасі. Так і залишимося заручниками московської чи київської пропаганди – в залежності від того, по який бік барикад знаходимось.

Чимало літературних героїв Рафеєнка є занадто дидактично мудримі. Вони в сконцентрованому вигляді видають готові сентенції, так що читачеві й думати особливо не треба. Здається, він уже знав це, але хтось інший усе сформулював своїми словами. Коли читач не думає, а вслід за автором іде протореними стежками, – просвітлення може і не настати.

Безперечно, "Довгота днів" Володимира Рафеєнка – явище в сучасній українській літературі. Авторіві слід бути готовим до того, що його за це належним чином не вшанують. Залишається одне: не образитись, не замкнутись у собі, а творити далі, долаючи вершину за вершиною. Принаймні я цього щиро бажаю Володимирові Рафеєнку.

29 грудня 2017 року

Анатолій ВЛАСЮК